

Тельпіс О.В.*

АНТРОПОЛОГІЧНА ПРИРОДА ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

В своей статье автор анализирует основные концептуальные подходы при исследовании феномена политического лидерства. Акцентируется внимание на антропологической природе лидерства и его особенностях, а также на основных теоретических и методологических основах данного вопроса.

Ключевые слова: власть, лидерство, политическое лидерство, политическая власть, политическая антропология, международные отношения.

У статті автор аналізує основні концептуальні підходи до дослідження феномену політичного лідерства. Акцентується увага на антропологічній природі лідерства та його особливостях, а також на основних теоретичних та методологічних основах даного питання.

Ключові слова: влада, лідерство, політичне лідерство, політична влада, політична антропология, міжнародні відносини

In the article author analyze conceptual approach to phenomenon of political leadership. She actualizes on anthropological nature of leadership and its peculiarities as well as main theoretical and methodological basis of the question.

Key words: power, leadership, political leadership, political power, political anthropology, international relations

В умовах сучасного глобалізованого та політизованого світу, в епоху імплементації нової інформаційної ери все більш актуальним стає питання механізму побудови інформаційного образу об'єкта. Поняття лідерство вбирає в себе все більше інформаційного аспекту, набуваючи при цьому нового, більш антропологічного значення. Інформаційне суспільство стає набагато ближчим і має своє відображення на зовнішньо політичних курсах найвпливовіших країн світу, міжнародних організацій та транснаціональних корпорацій.

Інформаційний продукт стає все якіснішим, ведучі країни світу все більше вживають методів латентного інформаційного впливу, все більш серйозно підходять до процесу побудови іміджу, його регулювання, до інформаційного аспекту лідерства, тощо. На міжнародній арені виникає якісно нова ситуація, «контроль за інформацією», «могутність» і «впливовість» нерозривно пов'язані між собою. У зовнішній політиці управління інформаційними ресурсами перетворилося на життєво важливий атрибут, органічну складову стратегічного планування. Це стосується також усіх без винятку аспектів і вимірів зовнішньої політики [1].

Протягом усієї історії розвитку суспільства точаться суперечки навколо визначення суті і природи лідерства. Актуальним є питання важливості генетичного фонду, природ-

* аспірантка кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: доц. Даниленко С.І.

женості тих рис характеру, які людина отримує з народження, або в важливість набутих рис характеру, та набутого лідерства. Чи лідером треба народитися, чи керівні здібності та якості можна культивувати або набути з досвідом, чи можна зарадити у виборі керівного стилю? Ці питання - одні з найбільш дискусійних в дослідженні управління.

Розглянемо погляди на ці та інші проблеми в історичному аспекті та наведемо кілька сучасних теорій і підходів.

Влада - це можливість реально вплинути на поведінку інших людей, тобто влада - це знаряддя впливу. В свою чергу, вплив - це будь-яка поведінка однієї людини чи групи осіб, що активно діє на поведінку, відчуття, стосунки інших людей. Проте влада не єдина основа лідерства, керівництва і такий підхід притаманний лише авторитаризму і застосовується по відношенню до формальної організаційної структури. Інше визначення розглядає адміністративне керівництво як «процес управління та впливу на спільну діяльність членів групи». Тому постає питання: менеджери і керівники - це люди, що виконують аналогічні дії або однакові функції чи між ними існує певна розбіжність? Згідно з Мурґедом і Гріффіном «управління спирається на формальну можливість впади впливати на людей, тим часом як керівництво є використанням непримусового впливу з тим, щоб координувати й узгоджувати діяльність членів групи для досягнення мети» [2].

Повний авторитет керівника, або авторитет лідера, виявляється при поєднанні формального та особистого авторитету особи, яка обіймає керівну посаду. Розподіл влади відбувається між членами групи за рішенням її керівника (лідера). Цей процес має назву делегування або децентралізації.

Влада - інструмент соціального управління, який здійснює цілеспрямований вплив на людську поведінку, призводить до виникнення, зміни чи припинення людських стосунків та взаємозв'язків між складовими соціоекономічної системи. Влада - право наказувати, вимагати виконання, приймати рішення, розподіляти ресурси, діяти | як організатор, керівник та контролер водночас. Розподіляючи владу між підлеглими, керівник залишає за собою функції координатора, тобто він може при необхідності втручатися у розвиток ситуації і коригувати діяльність персоналу.

Здатність лідера здійснювати вплив визначається рівнем керівного потенціалу, реалізовувати який керівник зобов'язаний у певних ситуаціях. Джерела керівної сили лідера полягають у тому, що обіймаючи посаду, він отримує певні права і повноваження, а також у набутому досвіді, авторитеті і професійних досягненнях [3].

Лідерство – це соціально-психологічний процес в колективі чи групі, побудований на впливі особистого авторитету людини на поведінку їх членів. Лідерство – стосунки домінування і підпорядкування, впливу і прямування в системі міжособистісних стосунків у групі. Лідерство (англ. leader — провідник, ведучий, керівник) виявляється у вмінні пробудити у співробітників мрію, до якої вони прагнуть наблизитися, «вдихнути» в них необхідну для цього енергію. В основі даного процесу лежить здатність лідерів притягувати до себе людей, несвідомо викликати почуття захоплення і любові. Невід'ємною властивістю лідера є наявність наслідувача. Лідерство – це питання сили впливу, що залежить від співвідношення особистих якостей лідера з якостями тих, на кого він хоче вплинути [4].

Лідерство - універсальний за своєю природою феномен суспільного життя. Воно існує скрізь - у великих і малих організаціях, в бізнесі і в релігії, в компаніях і університетах, в неформальних організаціях, у вуличних зграях і масових демонстраціях. Лідерство властиво будь-якій сфері людської діяльності, для існування і процесу якої потрібне виділення керівників і відомих, лідерів і послідовників. Спочатку, в примітивних суспільствах, де ще

не були виразно виражені і усвідомлені приватні інтереси автономної особи, а існували потреби нерозчленованого цілого (роду, племені), функції лідера були розвинуті слабо. Вони зводилися в основному до забезпечення фізичного виживання общинників.

Зростання різноманітності потреб, появу нових видів діяльності істотно ускладнили соціальні відносини, що зажадало впорядкування поведінки індивідів, гармонізації і узгодження людських потреб і дій. Тоді-то і з'явився політичний лідер, тобто людина, здатна визначати загальну мету, засоби їх досягнення, організовувати процес розподілу ролей і функцій усередині співтовариства.

Інтерес до лідерства і спроби осмислити цей складний і важливий соціальний феномен сходять до глибокої старовини. Так, вже античні історики Геродот, Фукидід, Тацит, Плутарх і ін. ставили в центр історичних оповідань дії видатних осіб - монархів, вождів, полководців - або небожителів - богів.

Платон зображав лідера як людину, відмінну, з природженою схильністю до знання, любов'ю до істини, рішучим неприйняттям брехні. Його відрізняють скромність, благородність, справедливість, душевна досконалість. Таким, на думку філософа, є природжений філософ.

Значний внесок в розуміння політичного лідерства вніс Н.Макіавеллі. Одним з перших він дав розгорнений опис лідера-государя, розробив технологію політичної діяльності, лідерської активності. В його трактуванні політичний лідер - це государ, що об'єднує, репрезентує усе суспільство і використовує для збереження свого панування і підтримки громадського порядку будь-які засоби, у тому числі хитрість і силу. Він вважав, що політик повинен поєднувати в собі риси лева і лисиці: лисиці - щоб уникнути розставлених капканів; лева - щоб скрушити супротивника у відкритому бою. В своїй самій відомій роботі «Государ» Макіавеллі славить сильну особу володаря, непохитно затверджуючого високу державну мету і інтереси.

В цілому теорія лідерства Н.Макіавеллі містить чотири основні положення:

- влада лідера корениться в підтримці його прихильників;
- підлегли повинні знати, що вони можуть чекати від свого лідера, розуміти, що він чекає від них;
- лідер повинен володіти волею до виживання;
- правитель - завжди зразок мудрості і справедливості для своїх прихильників.

На подальший розвиток уявлень про лідерство помітний вплив зробила концепція Ф.Ніцше (1844-1900). Він намагався обґрунтувати, що тільки великі особи, надлюдина, як вищі представники людства, творять історію. Надлюдина не обмежена нормами існуючої моралі, стоїть по той бік добра і зла. На його думку, за застарілу мораль чіпляються слабкі. Мораль, за Ніцше, - «знаряддя слабих». Надлюдина може бути жорстокою до звичайних людей, це сильна вольова особа. Його відрізняють високі життєві сили і воля до перемоги.

Трактування марксизмом лідерства, не відкидаючи значення суб'єктивних чинників в історії, акцентувало увагу на такій якості лідерів, як вираз об'єктивно існуючих інтересів тих або інших класів, соціальних груп, наспілих потреб історичного розвитку. Отже, марксизм обмежує можливості активності політичних лідерів історичною необхідністю і класовими інтересами. Політичний лідер виступає тут самим здатним, свідомим і умілим виразником волі класу, тобто роль лідера, розглядається в обов'язковому зв'язку з діяльністю класів, соціальних груп [7].

Розглянемо декілька основних теорій розвитку лідерства:

1. Одним із механізмів, що пояснює виникнення лідерства у груповому процесі, є теорія «соціального обміну» Дж.Хоманса. Згідно теорії, соціальні відносини – це постійний

процес обміну, в якому залучені не лише матеріальні цінності, речі, а й емоції, почуття. У процесах обміну людина схильна вести розрахунки, основною метою яких є своєрідне «очікування винагороди». Це очікування як мотив поведінки здатне видозмінюватися від ситуації, але не зникає, залишаючись завжди домінуючою орієнтацією людини.

Виникнення лідерства – це результат своєрідного психологічного обміну цінностями між учасниками взаємодії. Цінності представлені в вигляді значущих особистісних якостей, вмій, знань, досвіду і реалізуються у міжособистісних взаємодіях з користю як для окремих індивідів, так і для групи в цілому. Тут основна складова обміну – ключові компоненти статусу, репрезентовані авторитетом і визнанням. Ці компоненти поряд із соціальним схваленням, грішми, повагою розглядаються як основні винагороди і цінності в сучасному суспільстві. Оцінка внеску індивіда відбувається не лише на діадному рівні взаємодії, але й охоплює загально-груповий рівень. Чим значуща цінність внеску індивіда в загальні результати, тим вищий його груповий статус (визнання лідерства), який виступає як своєрідна винагорода зі сторони групи.

2. Теорія людських ролей (Р.Бейлс) розглядає ролі «професіонала» лідера, орієнтованого на вирішення ділових проблем, і «соціально-емоційного фахівця», який вирішує проблеми людських стосунків.

3. Харизматична концепція – лідерство послане окремими видатними особами як деяка благодать («харизма»). Приклади таких лідерств як – Наполеон, Лінкольн, Уїнстон Черчель. Харизма – це наділення особистості властивостями, що викликають поклоніння перед нею і беззаперечну віру в її можливості. Ось деякі характеристики харизматичних особистостей: показна зовнішність, добрі риторичні здібності, незалежність характеру, гідна і впевнена манера триматися. У реальному житті харизматичність лідера викликає добровільне визнання його винятковості, що зумовлює безперечне підкорення, наслідування його дій і поведінки в цілому.

4. Прибічники інтерактивної теорії вважають, що лідером може стати будь-яка людина, яка займає відповідне місце в системі міжособистісних стосунків. Питання про те, хто конкретно візьме на себе лідерство, має вирішуватися з урахуванням індивідуальних особливостей кандидата в лідери, особистісних характеристик інших членів групи, наявної ситуації і виконуваного завдання.

5. Синтетична (або комплексна) теорія розглядає лідерство як процес організації міжособистісних стосунків у групі, а лідер як суб'єкт управління цим процесом, причому сам феномен лідерства розглядається в контексті спільної групової діяльності.

6. До ситуативної теорії. Цей підхід є загальновизнаним. Він визначає лідерство як продукт ситуації. Вимоги ситуації диктують вибір адекватних засобів і прийомів поведінки, відповідної комбінації особистісних рис, здатних максимально враховувати можливості зміни у її розвитку [5].

Тип лідера формується під впливом таких основних чинників:

- політичної системи суспільства (тоталітарне, демократичне і т.д.);
- виробничих відносин, які залежать від способу господарювання;
- загальнолюдських цінностей (не вбий, не вкради і т.д.);
- цінностей певного суспільства, які становлять мораль. Сюди можна віднести релігію, традиції, «неписані закони» тощо;
- психофізіологічної природи людини, яка зумовлена самим способом існування індивіда як частки природної системи (проявляється в основному в потребах);
- національним менталітетом.

Під національним менталітетом розумітимемо національний спосіб думання (склад мислення), тобто певний кут зору, під яким та чи інша нація розглядає й оцінює ті чи інші

явища дійсності. Цей «кут зору» зумовлений, у свою чергу, багатьма чинниками: традиціями, культурою, мовою, географічним розташуванням, способом праці (землеробство, рибальство, скотарство, мисливство, торгівля) та ін. Останні соціологічні дослідження свідчать, що ознака регіону є важливим компонентом у формуванні національного менталітету.

Окремим аспектом виступає **політичне лідерство**. Політичне життя суспільства є сукупністю політичних відносин. Вони розгортаються як сукупна діяльність соціальних спільностей та інститутів, організацій і окремих осіб, переслідуючи політичну мету.

Необхідним компонентом політичного життя суспільства є політична участь громадян. Це залучення в тій чи іншій формі людини або соціальної групи в політико-владні відносини, в процес ухвалення рішень і управління. Участь може бути прямою і опосередкованою, легальною і нелегальною, стихійним і свідомим і т.п.

Політична влада - це здатність суб'єкта проводити свою волю за допомогою правових і політичних норм (законів, інших нормативних документів), спираючись на примус і соціальний апарат примусу. Зміст політичної свідомості включає систему оцінок, значень і тверджень. Політична психологія утворюється з оцінок реальної дійсності і участі в політичному житті на основі емоцій, відчуттів, переживань. Політична участь може бути раціонально осмисленою, будуватися на основі системі уявлень - політичної ідеології. Наразі, у зв'язку з інформатизацією всіх сфер життя, та персоналізацією поданих інформаційних потоків, в сферу політичного також імплементавався антропологічний аспект [4].

Політична антропологія — напрямок досліджень в соціальній антропології, що займається вивченням політичного процесу та політичних інститутів в традиційних суспільствах. Об'єктом політичної антропології виступає людина, в тій або іншій формі що займається політичною діяльністю. Вона досліджує передумови, умови входження людей в цю сферу соціального життя, її цікавить особовий вимір політичних стосунків, вона прагне встановити «сліди присутності» людини в політиці. Як конкретна наука з потужним емпіричним базисом, Політична антропологія виникла на рубежі 30-40-х ХХ століття. Виникнення політичної антропології як спеціальної наукової дисципліни зв'язують з виходом в 1940 3-х класичних праць по африканістиці: двох робіт Е.Еванса-Прічарда, а також колективної праці «Політичні системи Африки (під редакцією Е.Еванса-Прічарда і М.Фортеса). У цих творах досліджувалися конкретні випадки архаїчних суспільств Тропічної Африки, повністю позбавлених звичних для європейця атрибутів політичної держави: держави з його апаратом примусу, адміністративної бюрократичної ієрархії.

Поряд з Африкою, методи політ-антропологічних досліджень застосовувалися і у вивченні інших, неафриканських архаїчних суспільств. Можна послатися на роботи британського антрополога А.Гольденвейзера, написані на основі його польових досліджень в Північній Америці а також на праці Р.Лоуї і В.Маклеуда. Спочатку виходячи за рамки африканістики, політичної антропології предметом свого аналізу вважала не лише політичне управління в архаїчних суспільствах, повністю або частково ізольованих від світових соціально-економічних зв'язків, але і політичну культуру тих традиційних суспільств, які були вже порівняно давно втягнуті в інтернаціональну систему стосунків і схильні до процесу модернізації.

У цьому сенсі предметом політичної антропології є динаміка інститутів соціального управління у всіх традиційних суспільствах, що переживають процес модернізації. Методи політичної антропології істотно збагатили сучасну політичну науку, звернувши її увагу на ті аспекти політичного, які виявляються в будь-яких, у тому числі і в сучасних за-

хідних суспільствах, але роль яких традиційно недооцінювалася політологами: це всякого роду неінституціолізовані ситуативні форми політики, її символічні, ігрові форми прояви, які особливо важливі на мікрополітичному рівні (усередині окремих груп і колективів). У радянському суспільствознавстві термін «Політична антропология» був табуїзований через свою невідповідність офіційному трактуванню політичного як виключно класово-державного [8].

Антропологічна природа політичного лідерства наразі вимагає глибокого дослідження індивідуальності лідера, його мотиваційної матриці, або ж характерних особливостей певної країни, що за певними ознаками може розглядатися як лідер в окремій сфері або системі, її культурно-політичної та етно-політичної ідентичності, внутрішньо культурних характеристик, ідеологічної бази, тощо.

Важливий внесок у розвиток антропологічної теорії вніс Зігмунд Фрейд. В період з 1895 по 1905 рік інновації Фрейда призвели до розвитку його теорії. Було розроблено топографічну модель психіки, яку вчений поділив на три секції: несвідоме, предсвідоме та свідоме. Він класифікував захисні механізми, які заважають деяким субстанціям з несвідомого потрапити в сферу свідомого. Однією з найдієвіших технік, що дозволяє розкрити несвідомі бажання, Фрейд вважав тлумачення сновидінь, бо під час сну ці захисні механізми послаблюють свою діяльність [9].

В 1915 році психоаналітична антропология набуває політичного значення. Так як Зігмунд Фрейд використав свої наукові здобутки та думки з необхідністю перенісши їх на колективне. В 1923 році Фрейд сформулював теорію функціонування психіки в термінах її структурної організації. Психічні функції було згруповано за роллю, яку вони відігравали у внутрішньому психічному конфлікті. Згідно Фрейдові, початком та основою психічного життя людини є різноманітні біологічні механізми. Так, він вважав, що у кожній людині закладені потяги до інцесту, канібалізму та жага вбивства. Фрейд наполягав на тому, що духовний онтогенез людини скорочено повторює хід розвитку людства в силу того, що у своїх психічних структурах кожна людина несе тягар переживань віддалених предків.

Фрейдизм - це філософія, що вбачає обумовленість явищ, творчості, культури та історії в цілому, психологічними факторами, явищами несвідомого. Несвідоме визначається прихильниками фрейдизму по-різному. У самого Зігмунда Фрейда - це психосексуальне устремління, у Фрідріха Адлера - комплекс неповноцінностей і прагнення до самоствердження, у Карла Юнга - колективне несвідоме і його архетипи (первообрази матері-землі, мудрого старого демона тощо, що лежать у основі міфів, символіки народної творчості, сновидінь тощо), у Леопольда Ранка - первинна травма народження. Фрейдизм представляє культурні, соціальні і політичні явища у вигляді результатів перетворення первинного несвідомого. Такими перетвореннями служать сублімація психосексуальної енергії, компенсація почуття неповноцінностей, інтеграція елементів колективного несвідомого або персоніфікація умов первинної травми народження - відповідно у різних школах фрейдизму [10].

Зрозуміло, що політичне лідерство в системі владних відносин займає особливе місце. І до дослідження природи політичного лідерства, особливо його персоніфікації слід відноситись з усією відповідальністю. Феномен політичного лідерства завжди привертав увагу представників світової політичної думки. Нікколо Макіавеллі розглядав політичного лідера як володаря, здатного використати всі доступні засоби для збереження влади, наведення порядку. Томас Карлейль і Ральф Волдо Емерсон вважали лідера творцем історії, наділеним особливим талантом. Ідею політичного лідера як надлюдини сформулював Фрідріх Ніцше. На його думку, політичний лідер — це завжди сильна особистість,

наділена всіма можливими достоїнствами, яка здатна нав'язати свою волю широким верствам. Габріель Тард розглядав феномен лідерства, виходячи з теорії наслідування. За Тардом, люди схильні діяти, наслідуючи поведінку яскравої особистості, якою є лідер. Марксистки розглядають політичне лідерство у контексті історичної необхідності і класових інтересів. У такому розумінні лідер обслуговує інтереси класу, що висунув його на політичну арену.

Політичний лідер - це людина, яка керує політичними процесами, робить вплив на соціальну поведінку індивідів, груп, прошарків і суспільства в цілому.

Політичне лідерство - це процес взаємодії, в ході якої одні люди (лідери) знають і виражають потреби і інтереси своїх послідовників і через це володіють престижем і впливом, а інші (їх прихильники) добровільно віддають їм частину своїх владних повноважень для здійснення цілеспрямованого представництва і реалізації власних інтересів.

Політичний лідер - це і центр влади, і «мозок» і «візитна картка» тих сил, які його висують на елітарні лідируючі позиції. І забезпечують йому постійну, тривалу підтримку. Він - політичний менеджер, що управляє, керівник своїх послідовників і прихильників.

В структурі політичного лідерства можна виділити три основні компоненти: особові якості лідера, інструменти здійснення влади, ситуацію, в якій діє лідер, і вплив якої випробує. Залежно від комбінації цих трьох компонентів залежить ефективність його діяльності. Лідер повинен володіти певними якостями. Якості лідера дослідники об'єднують в три групи - природні, етичні і професійні. До числа природних якостей відносяться - сила характеру, рішучість, інтуїція, магнетизм особи. До числа етичних - гуманізм, відповідальність, чесність. До професійних якостей учені відносять аналітичні здібності, уміння швидко і точно орієнтуватися в обстановці, компетентність, гнучкість, готовність до компромісів.

Загальноновизнаною і такою, що зберігає актуальність є типологія лідерства М.Вебера. Він виділив три типи лідерства:

Традиційне лідерство – спирається на механізм традицій, ритуалів, силу звички. Звичка підкорятися заснована на вірі в святість традиції і передачі влади за спадком. Право ж на панування лідер придбає завдяки своєму походженню. Цей тип лідерства втілює правління вождів, старійшин, монархів.

Харизматичне лідерство припускає виняткові якості самого лідера, якими він володіє насправді або які приписуються йому його оточенням і всіляко роздуваються засобами масової інформації. Харизматичними лідерами були В.І. Ленін, І.Сталін, А.Гітлер, Мао Цзедун, Р.Хомейні та ін. Основою легітимності харизматичного лідера є його перевага над іншими.

Рационально-легальне (демократичне) лідерство засновано на існуючій в суспільстві нормативно-правовій базі. Наприклад, відповідно до конституційних норм громадяни обирають президента своєї країни, довіряючи йому на певний термін вищий пост в державі. Основою його легітимності є президентський статус (державна посада).

Політичні лідери можуть поєднувати в собі відразу декілька типів лідерства. Наприклад, рационально-правовий лідер може володіти і харизматичними якостями (Ш. де Голль - Франція, Рузвельт - США).

По стилю керівництва лідери діляться на три основні типу: авторитарний, демократичний і ліберальний.

Можлива диференціація і типологія політичного лідерства на основі комплексу чинників: а) якостей самого лідера; б) властивостей його прихильників; в) взаємозв'язки між лідером і прихильниками; г) ситуації, в якій здійснюється лідерство.

Виходячи з цих чинників, виділяють чотири збірні типи лідерів:

- «прапорonosець». Володіє власним баченням реалій і перспектив, здатний визначати мету і способи їх досягнення, впливати на прихильників;

- «служитель». Виступає в ролі виразника інтересів своїх прихильників, керується їх бажаннями і діє від їх імені.

- «торговець». Здатний переконати людей в привабливості своїх ідей і планів, примусити їх «купити» ці ідеї і плани;

- «пожежник». Здатний відгукнутися на актуальні проблеми і насущні вимоги моменту, адекватно реагувати на них.

Відповідно до даної типології умовно до категорії лідерів - «прапорonosців» можуть бути віднесені В.І.Ленін, М.Ганді, Мао-Цзедун, Мартін Лютер Кінг, Р.Хомейні; до категорії лідерів - «служителів» - Р.Рейган, Г.Коль, радянські лідери Л.І.Брежнев і К.У Черненко, виражаючи інтереси партійної бюрократії. Риси лідера - «торговця» властиві В.В.Жіріновському. Як «пожежники» через обставини в тому або іншому ступені виступає більшість лідерів [6].

Лідер наділяється особливими, інколи необмеженими повноваженнями. Функції політичного лідера вельми різноманітні. Вони залежать від суспільства і держави, в якій йому доводиться управляти, від конкретних задач, що стоять перед країною, від розстановки політичних сил. Найважливішими з цих функцій є: інтеграція суспільства, соціальної спільноти, класу, партії та ін. на підставі загальної мети, цінностей, політичних ідей. Визначення стратегічних орієнтирів в розвитку суспільства і держави. Участь в процесі вироблення і ухваленні політичних рішень, виявлення способів і методів реалізації програмної мети. Мобілізація мас на досягнення політичної мети. Соціальний арбітраж, підтримка порядку і законності. Комунікація влади і мас, зміцнення каналів політичного і емоційного зв'язку з громадянами, наприклад, за допомогою ЗМІ або в ході різних масових заходів, у тому числі і в період виборних кампаній. Легітимізація влади.

З перерахованих функцій видно, наскільки велика роль лідера в суспільстві і в будь-якій соціальній структурі. Тому у ряді країн (Франції, Японії, США і ін.) відбір і підготовка політичних лідерів починається ще в ранньому дитячому і підлітковому віці. Для цього навіть існують спеціальні школи і університети. Доброю школою для підготовки політичного лідера є його участь в суспільних рухах і активне членство в політичній партії. При цьому, разом з професійними здібностями потенційного лідера, велике значення надається його моральним якостям.

Нажаль, в Україні на даний момент потрібне регулювання системи відбору, виховання, підготовки лідерів починаючи з дитячого віку, з поглибленням на кожному із рівнів соціалізації особистості. Для ефективного результату потрібно чітко усвідомлювати ціль процесу та його етапи, які характерологічні особливості має мати лідер, якими методами інформаційного впливу та психології володіти, які навички мати. В аспекті політичного лідерства, в даному питанні слід розглянути ті якості, які притаманні вже тим особам, що досягли успіху, риси так званого успішного керівника.

Поділимо їх на психологічні, інтелектуальні, професійні і соціальні.

Психологічні – прагнення до лідерства, здатність керівництва; сильні вольові якості; готовність до розумного ризику; прагнення до успіху, честолобство; здатність до домінування в екстремальних умовах; комбінаторно-прогностичний тип мислення (варіантність, темп, гнучкість, інтуїтивність, логічність, прогностичність); стійкість проти стресу; швидка пристосованість до нових умов.

Інтелектуальні – прагнення до постійного самовдосконалення; схильність до сприйняття нових ідей і досягнень, здатність відрізнити їх від ілюзорних; широта мислення;

мистецтво швидко опрацьовувати інформацію і приймати рішення; здатність до самоаналізу; вміння розуміти, приймати і використовувати корисну думку, протилежну власній; психологічна освіта.

Професійні - вміння ефективно використовувати досягнення прогресу; глибоке знання особливостей функціонування ринкової економіки; здатність віднаходити резерви людського чинника на підприємстві; вміння заохочувати персонал до роботи і справедливо критикувати; мистецтво приймати нестандартні рішення; вміння ефективно розподіляти завдання і виділяти час; діловитість. Постійний вияв ініціативи.

Соціальні – вміння враховувати наслідки рішень; схильність керуватися принципами соціальної справедливості; мистецтво попереджати і розв'язувати конфлікти; вміння підтримувати стосунки з людьми; тактовність і ввічливість, переважання демократичності в стосунках з людьми; вміння брати на себе відповідальність; виконання правил організації; вміння заохочувати персонал до відвертості [11].

Американські дослідники Р. Блейк і Дж. Моутон запропонували модель управлінської сітки, побудовану на аналізі різних комбінацій ступеня уваги до виробництва і до людей. Використання цієї моделі дає змогу описати такі стилі керівництва:

1. Невтручання. Йому властивий низький рівень турботи про виробництво і людей. Керівник, що сповідує такий стиль, не керує, а сам багато працює, докладає мінімальних зусиль для того, щоб зберегти своє місце в організації. Цей стиль характеризують як «зубожіння» керівництва. При цьому докладання мінімальних зусиль для виконання роботи відповідає цілям збереження належності до організації. Стиль керівництва «сільським клубом». Характеризує його високий рівень турботи про людей і низький — про виробництво, прагнення до встановлення дружніх стосунків, зручного режиму роботи тощо. Досягнення конкретних результатів керівника цікавить значно менше.

2. Стиль «керівництво завданнями». В основі цього стилю максимальна турбота керівника про виробництво поєднана з мінімальною турботою про людей, тому його ще називають «режимом підпорядкування керівникові». Керівник дбає здебільшого про максимізацію виробничих показників шляхом реалізації наданих повноважень і встановлення контролю за діяльністю підлеглих, диктуючи їм свою волю. За таких умов ефективність діяльності організації від підлеглих майже не залежить.

3. Стиль «золотої середини». Керівник, який сповідує його, прагне поєднати орієнтацію як на завдання, так і на підлеглих та їхні інтереси.

4. Командний стиль. Його характеризують прагнення керівника поєднати в своїй діяльності інтерес до успіху виробництва й увагу до потреб людей. Такий стиль, на думку авторів моделі, є найефективнішим. Керівники намагаються створити згуртовані виробничі осередки, досягають високих результатів праці й високого ступеня задоволеності нею співробітниками. Цей стиль керівництва створює зорієнтований на досягнення мети колективний підхід, особливостями якого є прагнення оптимальних результатів діяльності організації за активної участі працівників, вияв ініціативи, колективне розв'язання конфліктів усіма зацікавленими сторонами тощо. При цьому досягнення цілей організації забезпечується зусиллями відданих спільній справі працівників, створюється система участі всіх членів організації у виробленні мети діяльності організації, що забезпечує атмосферу поваги, довіри та відповідальності.

На основі дослідження виявлено, що успішність (ефективність) роботи керівника пов'язана із стилем його управлінської діяльності, виявом стилю діяльності керівника є основні управлінські уміння, представники різних стилів розрізняються за співвідношеннями управлінських умінь [12].

Важливим аспектом також є політична культура. Мова йде про вплив на політика домінуючого у суспільстві типу політичної культури, яка включає у себе народні стереотипи ідеального політика, а також орієнтацію на припустимі правила політичної боротьби. Наприклад, у патріархальній культурі домінує орієнтація на лідера-героя, у підданській - на лідера -»батька», лідера-господаря, лідера-вождя, а в громадянській - на лідера-служителя, лідера-адміністратора.

Фактор політичної культури визначає й загальну налаштованість виступів політиків. В Україні, де завжди актуальним було питання: «Хто винен?», населення більше схильне довіряти тому, хто більше критикує і звинувачує. Дослідники американської електоральної культури зазначають інший цікавий факт: політики, що виступають з поганими прогнозами, у більшості випадків зазнають поразки.

Звернемо увагу на ситуаційний фактор: людство завжди здійснюється у контексті конкретної економічної, політичної, соціальної і міжнародної ситуації. Роль ситуації зумовлюється її впливом на висування першочергових завдань керівництва, на створення умов, в межах яких лідеру доводиться діяти, визначає коло потенційних прибічників і опонентів, здійснює вплив на формування певного типу політика. Наприклад, ситуація війни чи кризи продукує тип жорсткого політика.

Важливим є і, відповідно, потенціал організації, на яку опирається політик, в тому числі її здатність до проведення ефективної електоральної політики під час виборів, її імідж та політична доктрина. На політика переноситься образ його організації, що посилює позитивне чи негативне сприйняття політика масами.

Крім вказаних факторів, характер лідерства визначається індивідуальними рисами політика. Особистісні якості політика: моральні, організаційні якості та здатності, що визначають професійність у сфері як правило, призводить до створення авторитарних тенденцій у керівництві, а еволюційний шлях - демократичних. Акцентувати увагу слід на характеристиках послідовників: їх переваги, очікування та орієнтації, стереотипи мислення, індивідуальних рисах, що впливають на формування лідера. До цих рис слід віднести: здатність акумулювати та відобразити у своїй діяльності інтереси широких мас, здатність підкоряти своїй волі оточуючих, певний ступінь амбіційності, висока працездатність та володіння собою, мужність брати на себе ініціативу і відповідальність за власні дії та дії своїх прибічників, здатність висувати нові політичні ідеї, комбінувати та удосконалювати раніше висунені, уміння вибудовувати з розрізнених ідей цілісні програми політичних дій, рішучість у відстоюванні своєї позиції, здатність здобувати вигоду з будь-яких змін політичної ситуації, інтуїція, що дозволяє прийняти потрібні рішення у потрібний час.

Природно, що у кожного великого політичного лідера окреслені якості проявляються чітко індивідуально. Окремі риси набувають домінуючого характеру, інші відходять на задній план. Крім того, лідерів відрізняє наявність багатьох чисто індивідуальних, присутніх тільки їм, рис, що формує особливий стиль лідерства. Серед інших особистісних характеристик, детермінуючих характер лідерства, дослідники виділяють: уявлення політика про самого себе, якість самооцінки, мотивацію, що визначає політичну поведінку, систему політичних переконань, стиль прийняття політичних рішень, стиль міжособистісних відносин, стійкість до стресу.

Політичне переконання, самооцінка і мотивація здобуття влади накладають найбільший відбиток на виконання політиком своїх ролей. Ідеальний приклад політичного лідерства - це політик з адекватною самооцінкою і мотивацією на досягнення суспільного блага. Завищена чи занижена самооцінка лідера держави може мати неоднозначні на-

слідки для внутрішнього та міжнародного становища країни: спроба довести собі й оточуючим власну значущість може призвести до прийняття хоч і ефективних, але в той же час ризикованих за своїми наслідками політичних рішень. Настільки ж різноманітними можуть бути спонукаючі мотиви, якими керується політик у своєму прагненні до влади: це може бути одночасно і мотив виконання обов'язку перед своїми послідовниками, і мотиви особистого самоствердження.

В міжнародних відносинах лідерство відіграє важливу роль. Особливості суперечливого руху міжнародних систем, як і інших типів систем, що поєднують статику та динаміку, одноманітність та різноманітність, лінійність та циклічність, визначаються їхнім прагненням до рівноваги, що постійно порушується розвитком. Без стану рівноваги один елемент може одержати перевагу чи підпорядкувати собі інших. У ситуації відсутності центру влади та силового характеру відносин між державами (елементами) система рівноваги може бути досягнута через реалізацію принципу силової рівноваги (баланс сил). Сила в цьому контексті – це категорія системних відносин, оскільки визначеності та змісту набуває у співвідношенні з силою інших держав, що опосередковується структурними характеристиками системи, її полярністю.

Міжнародна система прагне зберегти стабільність системи й одночасно автономність її елементів, оскільки принцип суверенітету, невтручання у внутрішню політику є основою функціонування міжнародних систем Вестфальської моделі. Структуру системи формує взаємодія елементів, тому вона не передує елементам, вона формується та розвивається разом з ними, іншими словами, система та елементи взаємно формують один одного. Водночас структура, створена взаємодією елементів, впливає на їх поведінку, інтереси, мотивацію діяльності, ідентичності; загалом вона «задає» принципи розподілу можливостей серед елементів (держав) у системі, регулюючи їх поведінку [13].

Однак структура міжнародних відносин формується відносно невеликою кількістю держав-акторів, здатних підтримувати та гарантувати принципи функціонування системи та правила гри у ній. «Коли кількість дійових осіб (на міжнародній арені) зростає..., кількість головних дійових осіб не зростає в тій самій пропорції, а часто й узагалі не зростає», – зазначає Р. Арон (R. Aron) [14]. Ситуацію, в якій одна держава достатньо сильна для того, щоб підтримувати обов'язкові правила функціонування міжнародних відносин, і прагне цього, Р. Кохейн (R. Keohane) та Дж. Най (J. Nye) визначають як гегемонію. Отже, гегемонія встановлює та забезпечує контроль лише над загальними правилами зовнішніх відносин між державами, тоді як імперія контролює внутрішні та зовнішні процеси підкорених політичних одиниць, що може так само бути моделлю жорсткої ієрархізації та стабілізації міжнародного середовища. Р. Гілпін (R. Gilpin), один з представників теорії гегемоністської стабільності, стверджує, що період найбільшої стабільності міжнародної системи, що перебуває в постійному розвитку, припадає на період стійкого впливу чергового гегемона. Крім гегемоністської структури міжнародної системи, Р. Гілпін виділяє також біполярну та багатополярну, принципами яких були відповідно стримування та баланс сил [15].

К. Волтц вважає стабільністю стан системи, при якому вона здатна продовжувати своє існування, не руйнуючись. Це можливо, коли а) система міждержавних відносин функціонує як саморегульовальна система; б) стабільність є системним станом, а не набором певних умов (наприклад, відсутність війни); в) існує зв'язок між виживанням системи та її здатністю адаптуватися до змін. Отже, стабільність містить два аспекти – динаміку (розвиток, трансформації) і статику (порядок) [16]. Останній передбачає домінуючий тип (модель) зовнішньополітичної поведінки держав, а також системні правила, які відображають

загальні принципи та моральні цінності, і забезпечують стабільність. На системних правилах, які формуються на основі спільних інтересів, інститутів та цінностей в процесі співпраці держав, наголошують представники неоліберального напрямку в теорії міжнародних відносин. Проте неореалісти в досягненні стабільності міжнародної системи більше ваги надають державі-гегемону, яка здатна гарантувати дотримання цих правил. Ця традиція також пов'язує стабільність з політикою балансу сил, коли жодна держава не розраховує одержати вигоду від його порушення. Вирішальна роль належить державам – світовими лідерам.

Список використаних джерел

1. Варивода Я.О. «Інформаційні стратегії у зовнішній політиці США та Росії за кризових умов». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dlib.com.ua/informatsiyni-stratehiyi-u-zovnishniy-politytsi-ssha-ta-rosiyi-za-kryzovykh-umov.html>
2. Ашин Т.К., Понеделков А.В., Игнатов В.Г., Старостин А.М. Основы политической элитологии. М., 1999.
3. Основы политической науки. Курс лекцій за ред. Б.Кухти, Ч. І. З історії політичної думки: від стародавності до наших днів. Львів, 1997.
4. Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни. За ред. Б.Кухти. Львів, 2003.
5. Менегетти Антонио. Психология лидера. М., 2002.
6. Гелей С. Д., Рутар С. М. Политология: Навч. посіб. - 6-те вид., перероб. і доп. - К.: Знання, 2007. - 309 с.
7. Политология / Ф.М. Кирилук, М.І. Обушний, М.І. Хилько та ін.; За ред. Ф.М. Кирилюка. - К.: Здоров'я, 2004. - 776 с.
8. Баландье Ж. Политическая антропология. Пер. с фр. — М.: Науч. мир., 2001 г.
9. Зигмунд Фрейд. Введение в психоанализ. Лекции. — СПб.: Питер, 2007
10. Психология личности. Навчальний посібник. 3-є видання. Заброцький М.М, Савиченко О.М., Тичина. Київ: Освіта України, 2009 р.
11. Лідерство як соціально-психологічний феномен (Логунова М. М. Соціально-психологічні аспекти управлінської діяльності). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.center.gov.ua/statti/liderstvo-yak-socialnopsihologichniiy-fenomen-logunova-m-m-socialnopsihologichni-aspekti-upravlinskoyi-diyalnosti.html>
12. Тидор С.Н. Психология управления: от личности к команде. - Петрозаводск, «Фоллиум», 1996.
13. Політична наука в Україні: стан і перспективи: матеріали всеукраїнської наукової конференції (Львів, 10-11 травня 2007 року) / Укл. Поліщук М., Скочиляс Л., Угрин Л. – Львів, ЦПД, 2008. - 308 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://postua.info/ugryn.htm>
14. Арон Р. Мир і війна між націями: Пер з фр. – К.: МП: «Юніверс», 2000. – 688 с.
15. Баталов Э. Я. Мировое развитие и мировой порядок. Анализ современных американских концепций. – М.: РОССПЭН, 2005. – 366 с.
16. Цыганков П. А. Мировая политика и ее содержание // Международные процессы. – 2005. – №1.
17. Jim Rohn, The Jim Rohn Classic. Published by Nightingale-Conant Corporation, 2008. ASIN B001M9M8Z8